

ЧАСТИНА II

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 327 (73)+316.42

Чекаленко Л.Д.

ПИТАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СНД

Чи заторкнула модернізація сучасні інтеграційні процеси простору СНД? Чи надасть можливість модернізаційний процес поглибити, вдосконалити і розвинути ННД, більшість з яких вже опинилися на небезпечній лінії доіндустріального розвитку, хоча претендували на постіндустріальний варіант? Ці та інші питання автор намагається висвітлити в поданій статті.

Ключові слова: ННД, постіндустріальний розвиток, модернізація, моделі, порівняння.

Чекаленко Л.Д. Вопрос модернизации в контексте интеграционных процессов СНГ

Затронула ли модернизация современные интеграционные процессы пространства СНГ? Предоставит ли возможность модернизационный процесс углубить, улучшить и развить ННД, большинство из которых уже оказались на опасной линии доиндустриального развития, хотя претендовали на постиндустриальный вариант? Эти и другие вопросы автор пытается осветить в данной статье.

Ключевые слова: ННД, постиндустриальное развитие, модернизация, модели, сравнение.

Chekalenko L.D. The issue of modernization in the context of integration processes in the CIS

Does the modernization concern current integration processes of the CIS? Will it provide an opportunity to deepen, improve and develop the NIS, most of which were already in a dangerous line of pre-industrial development, although claimed the postindustrial version? These and other questions the author tries to highlight in the submitted article.

Key words: NIS, post-industrial development, modernization, models, comparison.

Дослідження процесів на пострадянському просторі складає доволі сумну картину, в якій більшість країн поступово «сповзає» до доіндустріального розвитку. Такий стан є характерним для всіх площин життя новопроголошених країн – політичної, економічної, соціальної, культурного. Незважаючи на кількість інтеграційних об'єднань і здавалося

б відмінність інтеграційних моделей їхній рівень інтеграції не дозволяє розвинути власні економіки хоча б до показників радянського минулого. Причини цього лежать як на поверхні, так і, певною мірою, у глибині сучасних процесів розвитку зазначеного регіону. Серед таких причин вважаємо за необхідне виокремити: (1) неготовність пострадянських країн до переходу на ринкові рейки, запропоновані міжнародними фінансовими структурами; (2) збереження радянської системи владної вертикалі диктату і контролю як в окремих державах, так і у міждержавних об'єднаннях; (3) повернення до схем одноосібного керування, тоталітаризму, що є особливо характерним для країн азійського простору СНД та Російської Федерації. Паралельно з економічним і політичним диктатом запроваджено (4) недотримання прав людини, згорання будь-яких демократичних ознак. До зазначеного також додамо (5) різноплановість моделей розвитку ННД, (6) нестиківку зовнішньополітичних інтересів, (7) жорстку конкуренцію за ринки збуту; (8) глибоку залежність від енергоносіїв одних і нестачі водних ресурсів – інших; (9) тотальну залежність усіх країн від ядерної «парасольки» Російської Федерації.

Висунута концепція розвитку пострадянського (євразійського) простору реалізована не була. Створити військово-політичний та економічний союз нових незалежних держав не вдалося [6]. На пострадянському просторі протягом усіх наступних років домінуючою тенденцією розвитку були дезінтеграційні процеси як на регіональному, так і на субрегіональному рівнях. У відносинах між більшістю нових незалежних держав виникли гострі суперечності, які часом виявлялися у конфліктній формі. Потенціал конфліктогенності в їхніх взаєминах виявився дуже високим і продовжує наростати, роблячи військово-політичну інтеграцію неможливою.

Ташкентський Договір про колективну безпеку, започаткований у травні 1992 р. країнами-членами СНД і перетворений 2002 р. на Організацію Договору про колективну безпеку, виявився неспроможним змінити загальну тенденцію наростання напруженості навіть між країнами-учасницями ОДКБ. Про це свідчили відмова Азербайджану, Грузії та Узбекистану увійти в цю організацію, загострення відносин між Узбекистаном, що пізніше переглянув свою позицію і вступив в ОДКБ, і Таджикистаном, нерівні стосунки між Росією і Республікою Білорусь. Від участі в ОДКБ відмовляються України та Молдова, мотивуючи свою

позицію тим, що інтереси їхньої безпеки лежать в Європі, а не в Євразії. Туркменістан, заявивши про свій нейтралітет, принципово відмовився від членства в СНД, ЄврАзЕС і ОДКБ, хоча і бере участь у реалізації деяких конкретних програм, прийнятих цими організаціями. Хоча головним завданням ОДКБ є захист територіально-економічного простору країн учасниць договору спільними зусиллями армій і допоміжних підрозділів від будь-яких зовнішніх військово-політичних агресорів, а також від природних катастроф великого масштабу, проте багато пострадянських держав (Україна, Молдова, Азербайджан, Туркменістан, з 2009 р. - Грузія) відмовляються від вступу в організацію [7]. Як зазначено у «Стратегії національної безпеки РФ до 2020 року» [5], колективні сили ОДКБ готуються до захисту сировинних ресурсів у межах СНД і прилеглих регіонів. В умовах боротьби за ресурси не виключається можливість вирішення наявних проблем із застосуванням військової сили.

ЄврАзЕС. 31 травня 2001 р. у Мінську керівники Білорусі, Казахстану, Киргизії, Росії й Таджикистану оголосили про початок практичної діяльності нової міжнародної організації — Євразійської економічної спільноти. У процесі становлення ЄврАзЕС виявилися його лідери, своєрідний центр — Росія і Казахстан, навколо якого об'єднуються інші країни. Це зумовлено як економічними, так і політичними причинами. У загальному обсязі товарообороту Казахстану з країнами ЄврАзЕС на Росію припадає понад 95%. У структурі експорту й імпорту превалюють товари сировинного призначення: мінеральне паливо, неблагородні метали, зерно. ЄврАзЕС поступово мав набути рис конституційного утворення на зразок Євросоюзу, на досвід якого спирався.

Рішення в ЄврАзЕС приймаються більшістю голосів, при цьому, Росія має 40% голосів, Казахстан і Білорусь – по 22,5%, Киргизія і Таджикистан – по 7,5%. Росія, Білорусь і Казахстан узгодили 65% товарного асортименту, Киргизія і Таджикистан – 10%. Росія і Казахстан наполягають на тому, щоб ЄврАзЕС перетворилася на субрегіональну наддержавну міжнародну організацію. Про це свідчить розроблення правового механізму її функціонування, зокрема Договору про основи законодавства ЄврАзЕС та Положення про правові акти Міжпарламентської асамблеї (МПА) ЄврАзЕС.

На саміті організації 21 вересня 2004 р. у Москві учасники спільноти заявили про ліквідацію торговельних перешкод. На всі країни-члени

ЄврАзЕС було поширено російську систему ліцензування імпорту та експорту товарів, що фактично стало першим кроком до об'єднання ЄврАзЕС та створення Єдиного економічного простору (ЄЕП).

Недоліками ЄврАзЕС є неузгодження фінансової політики, відсутність єдиної транзитної політики, не узгоджена політика щодо приєднання до СОТ інших країн, крім Киргизії і Росії. ЄврАзЕС фактично дублює СНД, усі країни є конкурентами на третіх ринках, оскільки виробляють подібну продукцію з однаковими технічними характеристиками тощо.

Відроджений Митний союз (започаткований 1995 р.) з трьох держав – Росії, Казахстану й Білорусі – розпочав активну діяльність наприкінці 2011 р. Країни скасували більшість внутрішніх мит, користуються зниженою ціною на російську енергетичну сировину. Водночас, усі преференції і вигоди від утвореного митного простору одержує Російська Федерація. З 01 січня 2011 р. був запущений механізм Митного союзу у торгівлі з третіми країнами. Таким чином, трійка країн МС почала інтеграцію з утворення митного союзу щодо третіх держав, остаточно не узгодивши внутрішні процедури.

Фахівці пропонують реалізовувати сценарій Зони вільної торгівлі не з МС, а з усіма учасниками СНД, повернувшись до моделі 1993 р., коли всі 12 країн тодішніх учасниць СНД підписали Договір про економічну інтеграцію, першою сходинкою якої передбачалося утворення зони вільної торгівлі. Російський парламент заблокував прийняття цього договору: не ратифікував документ, пояснивши його невідповідність для самої Росії.

У Митному союзі Росія має переважну кількість голосів (квоту) при вирішенні питань союзу – 57% порівняно із своїми партнерами: Республіка Білорусь і Казахстан мають по 21,5% голосів. Нагадаємо, що в ЄврАзЕС Росія має 40% голосів, а її партнери по 12,5% і 7,5%. Тобто, **для Митного союзу Росією збільшено кількість власних переваг в процесі прийняття рішень при голосуванні.** По-друге, 1 вересня 2010 р. у МС набула чинності Угода про встановлення і застосування порядку зарахування і розподілу сум увізних мит зборів (інших мит, податків і зборів, що мають еквівалентну дію), за якою (ст.5) нормативи ввізних мит для кожної Сторони встановлюються у таких розмірах: Білорусь – 4,7%, Казахстан – 7,33%, Російська Федерація – 87,97% (2) [1]. Це означає, що Росія вже отримує від впровадження правил МС левову частку

надходжень. В МС вже створені наддержавні органи: Міждержавна Рада, Комісія Митного союзу, які диктуватимуть правила гри. Україна, як і Киргизія і Росія є членами Світової організації торгівлі і отже участь в МС є можливим лише на умовах СОТ, що означає прийняття країнами МС однакових умов. А низка двосторонніх угод про вільну торгівлю у випадку приєднання до МС мають бути переглянуті.

Російські експерти також визнають допущені прорахунки, що низка рішень в ЄврАзЕС (який виріс з Митного союзу Росії, Казахстану, Білорусі 1995 р. і з вступом Киргизії, Таджикистану, Узбекистану перетворений на організацію у 2000 р.) були вимушеними, викликаними геополітичними інтересами Росії. До цього можна додати, що практично всі позиції ЄврАзЕС експертами оцінюються негативно. ЄврАзЕС НЕ вдалося вирівняти ввізні мита на більшість товарів, країни-члени НЕ узгодили фінансові політики, НЕ має єдиної транзитної політики, НЕ запроваджені транспортні коридори, НЕ узгоджені позиції щодо вступу в СОТ, що учасники ЄврАзЕС заявили як основну мету об'єднання. Відомий російський економіст В. Іноземцев піддає сумніву коректність розрахунків щодо стрімкого зростання ВВП у теперішньому Митному союзі (як відомо, Митний союз – є складовою ЄврАзЕС) [2].

Захисники і впроваджувачі посування України до членства в МС доводять значну вигоду, яку будемо отримав Україна від такого членства. Однак, висунуті аргументи і розрахунки спираються на обіцяну низьку ціну на енергоносії, яку начебто для України має запровадити Росія (за газ – до 180 доларів /1000 м куб., або навіть і нижчою, наближеною до внутрішніх цін Росії для власного споживача).

Щодо інтеграційних перспектив України тодішній президент Росії Д. Медведєв зазначив (18 травня 2011 р.): «..если Украина, например, выберет европейский вектор, то ей, конечно, будет труднее находить какие-то развязки в рамках единого экономического пространства и Таможенного союза, в котором принимают участие Россия, Казахстан и Белоруссия. Потому что это другое интеграционное объединение», - добавил он. - «Ну, нельзя быть везде. Или там, или там. Нельзя сидеть на двух стульях, нужно делать какой-то выбор» [3].

Розглянемо можливість реалізації модернізаційних проектів на двосторонньому рівні. Отже, **двосторонній проект інтеграційного об'єднання двох держав СНД – Росії й Білорусі**. Союзна спільнота Росії і

Білорусі була проголошена 2 квітня 1996 р. в часи самоідентифікації колишніх радянських республік, пошуку схем майбутнього розвитку, «свободи й анархії» на пострадянському просторі. Це був час, коли за влучним висловлюванням О. Лукашенка, «влада валялася під ногами. І тільки лінивий не хотів її підняти». Пізніше об'єднання назвали Союзом Росії і Білорусі (Договір від 2 квітня 1997 р.).

У межах Союзної держави створено структурні органи: Вища рада Союзу, Виконком, Парламентські збори. Вищу державну раду очолює голова, яким по чергово мають бути глави держав. Також запроваджене голосування: одна держава – один голос. Представницьким і законодавчим органом є двопалатний парламент: Палата Союзу – по 36 членів від кожної держави, а Палата представників – 75 членів від Росії і 28 від Білорусі. Зрозуміло, що Білорусь за чисельністю населення є набагато меншою порівняно з Росією, і вже в цьому розкладі палати представників союзної держави бачимо, що **білоруських голосів втричі менше за російські**. Отже, напрошується і прямий висновок: які рішення ухвалюватимуться під час голосування спільним російсько-білоруським парламентом? Зрозуміло, що більшість рішень буде на користь Росії.

Зазначимо, що у світовій економіці Росія й Білорусь посідають досить скромні позиції. Сукупна частка країн СНД у світовому експорті становить ледве 2%, з яких на Росію припадає 1,2—1,3%, а на комерційні послуги – 0,8%. Світовий експорт зростає за рахунок торгівлі автомобілями і готовими виробами. Розвиток Білорусі йде таким самим шляхом, а Росія торгує переважно сировиною. Росія в експорті поступається Білорусі за часткою машин і обладнання втричі (!). Білорусь широко експортує хімічну продукцію, а Росія – лише добрива. Росія удвічі перевищує ввезення продуктів харчування, і за рахунок імпорту продовольства вона формує половину ресурсів роздрібного товарообороту. Імпорт Росії складається переважно не з інвестиційного обладнання, а автомобілів і товарів широкого вжитку. Білорусь забезпечує себе валютними ресурсами за рахунок експорту готової продукції і послуг. 80% продукції промисловості Білорусі експортувалося. **Білорусь обрала шлях модернізації і конкурентоспроможності економіки, зближення національних стандартів зі світовими вимогами.** 45% витрат на науку спрямовується на підвищення конкурентоспроможності. Продукція машинобудування і приладобудування на 70–80% відповідає світовим

стандартам. Якщо Росія не поновлює втрачених галузей, що ліквідувалися, то в Білорусі все намагаються зберегти і налагодити.

У Росії спостерігалось швидке згорання державного сектору на користь приватного, для якого СНД не становить інтересу. Водночас у переході до ринку сировинний експорт Росії виявився вигіднішим від продукційного експорту Білорусі.

Позитивом відбилися на російській економіці рішення В. Путіна про повернення капіталу з офшорних зон (приклад ЮКОСА), притиснення російських олігархів.

Отже, союзна держава важко долає перепони економічного й політичного єднання. Причинами такого стану передусім є штучне об'єднання двох держав без достатнього бажання згори за політичними, а не економічними важелями; нерівновагові характеристики геополітичного, економічного й соціального характеру. Не додають оптимізму обом сторонам і різні погляди на сутність об'єднаної держави, засади її розвитку, політичні устремління, економічні питання. Гальмівним чинником можна вважати й різнопланові економічні моделі розвитку обох держав: у Росії – ліберально-демократична економічна модель, у Білорусі – централізована державна економіка.

На противагу періодичному економічному протистоянню на двосторонньому рівні, **Білорусь є стратегічним партнером Росії в Митному Союзі, де має квоту лише 21,5% голосів при прийнятті рішень, ЄврАзЕС (відповідно, 12,0%),** в безпекових питаннях і перш за все в межах ОДКБ. Країна бере активну участь у діяльності Міждержавної комісії військового співробітництва країн-учасниць ОДКБ, що передбачає інтеграцію Організації з ЄврАзЕС. Отже, основне навантаження щодо захисту білоруських інтересів за межами країни, а також матеріальне утримування всіх згаданих безпекових структур припадає на Російську Федерацію [4]. Активну участь - радниками, спостерігачами, технікою - Білорусь заявляє і в ударних військових формуваннях ОДКБ - Колективних силах оперативного реагування (КСОР). Це - високомобільні, оперативні, універсальні, оснащені найновішою технікою військові об'єднання. До них додаються колективні миротворчі сили ОДКБ за Угодою про миротворчу діяльність, що набула чинності з 15 січня 2009 р. Основну частину КСОР становлять російські військові – близько 8 тис. осіб. Білорусь надає ОДКБ свої ППО, РЛС «Волга».

Попередній аналіз процесу формування й реалізації інтеграційної схеми спільної держави Росії і Білорусі настановує на певні висновки.

1. Союз формується у домінуванні політичних факторів. Етапи інтеграції виведено не як етапи економічної взаємодії, взаємопроникнення і злиття, а як етапи розвитку державно-правових відносин. Співтовариство, Союз, Союзна держава є політичними моделями, не завжди успішно апробованими на практиці. Складається враження, що й досі керівники Росії й Білорусі не дійшли кінцевого визначення: яку форму державного устрою вони обирають, що ж збираються будувати? Федерацію чи конфедерацію? Поки зупинилися на «м'якій конфедерації», про що записано в проекті спільної Конституції, який обговорюється вже понад десять років.

2. Негативні наслідки в історії становлення спільної держави залишили проекти політиків і учених про включення Білорусі до складу Російської Федерації в якості 90 губернії, хоча більшість білорусів не сприймають ідею повного злиття через втрачання Білоруссю суверенітету тобто міжнародної правосуб'єктності.

3. Негативу додають проблеми у співпраці протилежних економічних моделей двох держав, часті торгівельні війни, блокування Білорусі, яка глибоко узалежнена від надходження валюти. Таким чином, якою б форма чи модель міждержавного об'єднання не була, Росія гратиме в союзі з відомих причин лідируючу роль.

4. Союзна держава Росії й Білорусі є спробою реалізації моделі механічної інтеграції, яка на відміну від органічної інтеграції не несе елементів добровільного і взаємовигідного об'єднання диференційних частин в єдине ціле, поступовості і субсидіарності – прийняття на себе відповідальності за дії і рішення іншої сторони, допомоги заради самопомоги тощо.

Використані джерела та література:

1. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Про стан і перспективи розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом». Аналітична довідка щодо умов співробітництва між Україною та Митним союзом Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації. – К. : Кабінет Міністрів України, лист №2965/0/2-11 від 18.03.11. – С.17.
2. Иноземцев В.Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы [Учеб. пособие для студентов вузов] / В.Л. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. 304 с.

3. Корнилов В. Что не обсудили Медведев и Янукович? / Виктор Корнилов // Газета 2000. – 2010. – №21. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.2000.ua/modules/pages/files/21511_456258.pdf
4. Организованная неприступная группировка // ОДКБ создает мощный ударный кулак в Центральной Азии. – Коммерсант. – 2009. – 29 мая.
5. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года.. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>
6. Чекаленко Л.Д. Митний Союз (СНД) – ЗВТ (ЄС) спроба порівняльного аналізу / Л.Д. Чекаленко // Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем. – К. :ДАУ, 2013. – С.286-291.
7. Чекаленко Л.Д.. Зовнішня політика України : Підручник / Л.Д.Чекаленко. – К. : ДАУ, 2015. – С. 138.

УДК 338.22.021.4

Бондарець М.В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СТАДІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ТРАНЗИТИВНИХ КРАЇН

У статті застосовано предметно-емпіричний підхід до аналізу стадій модернізації деяких пострадянських країн, у тому числі України за методикою, розробленою Центром дослідження модернізації Китайської академії наук та адаптованою науковими установами даних країн. Проаналізовано фактори, що перешкоджають досягненню даними країнами відповідних показників індексів модернізації провідних країн, аргументовано необхідність переходу від стадії індустріалізації до інноваційної моделі розвитку

Ключові слова: *пострадянські транзитивні країни, індекс первинної модернізації, індекс вторинної модернізації, інтегрований індекс модернізації, інноваційна модель розвитку.*

Бондарець М.В. Методологические подходы к оценке стадийной модернизации постсоветских транзитивных стран

В статье применен предметно-эмпирический подход к анализу стадий модернизации некоторых постсоветских стран, в том числе Украины по методике, разработанной Центром исследования модернизации Китайской академии наук и адаптированной научными учреждениями данных стран. Проанализированы факторы, которые препятствуют достижению данными странами соответствующих показателей индексов модернизации ведущих стран и аргументировано необходимость перехода от стадии индустриализации к инновационной модели развития.

Ключевые слова: *постсоветские транзитивные страны, индекс первичной модернизации, индекс вторичной модернизации, интегрированный индекс модернизации, инновационная модель развития.*

Bondarets M.V. Methodological approaches to the evaluation of the stadial modernization of the transitive post-Soviet countries

The article used subject-empirical approach to the analysis of the stages of modernization of some post-Soviet countries, including Ukraine by the method developed by the Research Center of modernization of Chinese Academy of Sciences and adapted by the